

- ³ Максименко Ф.П. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929 рр.: Список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УСРР, Бессарабії, Дону й Криму / Всенародна б-ка України при Всеукр. АН.— К., 1930.— с. XIX.— 264 с.
- ⁴ Там само.— С. VII.
- ⁵ Там само.
- ⁶ Голштейн Е.Е. Библиография библиографических указателей литературы о Крыме / Об-во по изучению Крыма.— Симф., 1930.— 15 с.
- ⁷ Максименко Ф.П. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України 1847–1929 рр.: Список бібліографічних праць, що стосуються до окремих місцевостей УСРР, Бессарабії, Дону й Криму / Всенародна б-ка України при Всеукр. АН.— К., 1930.— С. VIII.
- ⁸ Непомнящий А.А. История и этнография народов Крыма: Библиография и архивы (конец XVIII — начало XX века).— Симф.: Доля, 2001.— С. 33–34.

- ⁹ Якубовский С. Проти націонал-фашистських настанов в бібліографічних працях ВУАН // Життя й революція.— 1934.— №1.— С. 101–114.
- ¹⁰ Максименко Ф.П. Межі етнографічної території українського народу // Бібліогр. збірник.— 1927.— ч. 3.— С. 65–93.
- ¹¹ Федір Пилипович Максименко: Бібліогр. покажчик / Уклад. М. Л. Бутрин.— Л., 1983.— С. 6–7.
- ¹² Кац Р.С., Максименко Ф.П. Бібліографія української і російської бібліографії по історії УРСР / Держ. іст. б-ка УРСР.— К., 1960.— 154 с.
- ¹³ Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР.— 1963.— №4.— С. 79–86, №5.— С. 79–84, №6.— С. 76–85; 1964.— №1.— С. 88–98, №2.— С. 92–99, №3.— С. 89–101.
- ¹⁴ Бібліографії зарубіжних видань з історії Української РСР: Бібліогр. покажчик / Укл. Л.Д. Вітрук, Ф.П. Максименко, В.М. Рябоконь.— К.: Наук. думка, 1971.— 199 с.
- ¹⁵ Там само.— С. 9.

Ніна Березюк

О.Д. БАГАЛІЙ-ТАТАРИНОВА: СТОРІНКИ БІОГРАФІЇ

Наш неспокійний складний час, час національно-культурного відродження України, воскрешає з непам'яті імена незаслужено забутих наших співвітчизників. Однією з фігур замочування, у не такому вже й далекому минулому, була дочка визначного українського історика, академіка Д.І. Багалія Ольга Дмитрівна Багалій-Татарінова.

У 1991 році Інститутом історії АН України і Всеукраїнською спілкою краєзнавства було підготовлено і видано книгу «Репресоване краєзнавство (20–30 роки)». Академік АН України П.Т. Тронько, автор нариса «Патріарх історичної науки Д.І. Багалій», називаючи ім'я Ольги Багалій, висловив сподівання, що з часом її діяльність буде вивчено.

Вивчаючи архівні матеріали Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, у зв'язку з написанням її 200-річної історії, несподівано натрапила на ім'я, яке не могло залишити байдужим нікого, кому дорогі славетні і водночас трагічні сторінки історії науки України, її найстарішого університету.

Виявляється, що Ольга Дмитрівна Багалій працювала в ЦНБ! Хто вона? Чому це ім'я не згадується ні в одному з офіційних звітів бібліотеки? Коли загубилось воно в надрах її історії? Подальші пошуки, зустріч з онукою Ольги Дмитрівни — Ольгою Юріївною Бага-

лій, яка люб'язно надала можливість ознайомитись з родинним архівом, окреслювали поступово особистість дочки вченого.

У своїй «Автобіографії» Д.І. Багалій дуже стримано пише про своїх дітей: «... залишилось двоє дочок — одна живе зі мною (Ольга) і науково працює на ниві української історії, має сина; друга заміжжю в Ростові за професором Ладиженським... Сім'я була нам за той цемент, що зміцнював наш союз і сприяв моїй науковій, навчальній та громадській діяльності».

О.Д. Багалій народилася 7 жовтня 1889 р. Після закінчення у 1907 р. Харківської гімназії разом з сестрою Наталею у 1914 р. закінчила історичне відділення історико-філологічного факультету Вищих жіночих курсів у Москві. Д.І. Багалій уважно стежив за успіхами дочок. Мабуть, Ольга виявила найбільші здібності до історичних досліджень. Батько рекомендує їй теми рефератів, необхідну літературу. Листи до дочок, які дбайливо зберігаються і дотепер в родинному архіві, незмінне починаються ласкавими зверненнями: «Дорогі мої курсисточки», «Моя дитиночка», «Любий друже, Олечка». І в кожному про університетські справи. Це були роки його ректорства. У кожному листі — пригаманий Дмитру Івановичу оптимізм, захоплення роботою.

У 1910 р. у видавництві Ситіна починає друкуватись багатотомна «Народная энциклопедия научных и прикладных знаний». Восьмий том енциклопедії «Российская история» був підготовлений Д.І. Багалієм у співдружності з Д.П. Міллером, В.О. Варвинським, а також Ольгою і Наталею.

Перша публікація О.Д. Багалій, тема якої була запропонована батьком, «Отношение Н.И. Костомарова к Харьковскому университету» була надрукована у 1914 р.¹ Листування М.І. Костомарова з професорами І.П. Сокольським і О.Ф. Селівановим, що вперше було опубліковано, розкривало причини відмови М.І. Костомарова очолити кафедру російської історії в Харківському університеті, яка свого часу тенденційно тлумачилась. Із листування ясно, що звинуваченому в українофільстві вченому міністром народної освіти було заборонено читання лекцій в будь-якому з російських університетів. «... Я, започаткувавши своє виховання і першу діяльність в Слобідському краї, був і, звичайно, до могили буду вірен любові до цієї своєї народності», — читаємо в одному з листів вихованця Харківського університету, росіянина за походженням, безмежно закоханого в Україну, вченого, життя і наукова діяльність якого невід'ємні від її історії².

Планам Ольги Багалій про подальшу наукову працю в університеті не судилося здійснитись. В ході сумнозвісної реформи вищої школи в Україні Харківській університет в 1921 р. перестав існувати. З 1920 до 1925 р. Ольга Дмитрівна — асистент кафедри російської історії новоствореного Інституту народної освіти (ХІНО), аспірант кафедри історії західноєвропейської культури, науковий співробітник кафедри історії української культури (1925–1930 рр.), Інституту історії української культури (1930–1933 рр.). Останнє місце наукової роботи О.Д. Багалій — Інститут ім. Т. Шевченка. Послужний список Ольги Багалій — свідок того, що вона пройшла поруч з батьком весь багатотрудний шлях створених і керованих ним інституцій, розділяючи з ним радість їх наукових і громадських досягнень, трагедію руйнацій.

Але повернімося до початку наукової діяльності Ольги Дмитрівни. Після зарахування до аспірантури вона визначає тему своєї кандидатської дисертації «Історія військових поселень на Україні. Початок XIX століття». Ретельно ознайомившись з документами російських архівів, вона віднайшла невідомі раніше матеріали про козацько-селянський рух у Зміївському та Вовчанському повітах Харківської губернії. Наслідком цієї копійної дослідниць-

кої роботи стали три нариси, пов'язані з дисертаційною темою.

У травні 1927 р. за запрошенням Французького комітету з наукових зв'язків з Росією Нарком освіти надає Ользі Дмитрівні відрядження до Франції. Вивчення архіву Міністерства іноземних справ дозволило їй опублікувати в тому ж році статтю «Французские дипломаты и публицисты о русских и украинских военных поселениях первой половины XIX столетия»³.

У 1925 р. відзначалось століття повстання декабристів. Проблема генезису декабризму в Україні, що розроблялася Д.І. Багалієм, стала темою другого напрямку в науковій діяльності його дочки. Сім статей цього циклу, видані у період 1926–1930 рр., зокрема статті, в яких були використані матеріали судового процесу над офіцерами Чернігівського полку у Могильові (1826 р.), були істотним внеском у розвиток цієї проблемі⁴.

Одна з цих статей, написана у співавторстві з батьком, «Справа декабриста Ф.И. Шимкова»⁵. В її основі документи слідчої справи випускника Харківського університету Івана Федоровича Шимкова, члена Товариства «єднаних слав'ян, який проводив пропаганду серед солдат.

1920–1930 рр. — напружений період у біографії О.Д. Багалій. Матеріальна скрута (після розлучення з В. Татариним з нею залишився син Юрій) примушувала її багато працювати. Відомо, що у 1922 р. вона завідувала кабінетом історії України при ХІНО. У 1925–27 рр. більше третини аспірантів і наукових співробітників кафедри історії української культури, не маючи штатних ставок, працювали в різних установах. Більшість з них, у тому числі О.Д. Багалій, працювали на штатних посадах у Харківському центральному архіві, вносячи свій внесок у становлення архівної системи України.

До того ж починався найдраматичніший етап в історії багаліївської школи. У 1923 р. в системі історико-філологічного відділу ВУАН, керованого Д.І. Багалієм, була створена комісія з вивчення соціально-економічної історії України у зв'язку з історією революційної боротьби в другій половині XVIII–XIX ст. До складу комісії, поряд з відомими істориками О.П. Оглобліним, Н.Д. Полонською-Василенко, М.С. Слабченко, М.І. Яворським увійшла і науковий співробітник О.Д. Багалій-Татарина. Робота саме цієї комісії зазнала жорстоких нападків у ході руйнування академічних установ, традицій, наукових авторитетів. Справа «Співки визволення України» (1929 р.), на

фоні якої відбувалася реорганізація ВУАН, свідчила про те, що гігантський маховик репресій почав свої ликовісні оберти.

З осені 1930 р. в Академії наук почалася кампанія «чисток» під гаслом «критики і самокритики». Кожен співробітник повинен був сам зазначити свої ідеологічні, методологічні і політичні помилки. Як свідчить анкета, Ольга Дмитрівна не минула «чистки». Опальний вже на той час Д.І. Багалій готується до публічного виступу (точніше каяття) на сесії ВУАН у Харкові в лютому 1932 р. Основою цього виступу мав стати ретроспективний самокритичний огляд наукової продукції за 53 роки наукової діяльності, який почав писати, але не встиг завершити Д.І. Багалій. Доля вберегла його від цього виступу, наслідки якого не важко собі уявити. 9 лютого 1932 р. вчений помер.

Після смерті батька з ініціативи і за участю Ольги Дмитрівни співробітниками науково-дослідного Інституту історії української культури ім. Д.І. Багалія «Самокритичний огляд наукової продукції. З посмертних праць Д.І. Багалія» було надруковано в журналі «Архів Радянської України» — 1932 р., №5

Огляд цей сьогодні сприймається як жахливий документ епохи, що закреслила наукову долю багатьох талановитих людей. Упорядкований огляд (О.Д. Багалій), із зрозумілих причин, не в змозі була дати об'єктивної оцінки моральної трагедії останнього року життя батька. На наш погляд, це зробив сам Д.І. Багалій, який завершив своє «каяття» цитатою із книги М. Скрипника «Національні перетинки» (Х., 1930, с.45). «Визнати помилку конче треба. Але цього мало. Від помилок треба ще відмовитись, але і відмовитись ще мало — бо треба виявити коріння помилки, але і цього мало — бо треба перевірити себе, чи дана помилка не є у зв'язку з іншими думками, отже треба переглянути увесь свій погляд, треба переглянути і перевірити в цілому»⁶. Зловісний зміст цього висновку, який безумовно розумів старий вчений, не потребує коментарів.

Репресії проти учнів і соратників Д.І. Багалія, закриття створеного ним інституту, заборона друкувати вже підготовлені роботи, довгі роки непам'яті — все це важко переживали однодумці вченого і, безумовно, його дочка, яка повною мірою розділила трагічну долю батька.

Наш загальний огляд основних праць О.Д. Багалій, які зберігаються у фонді наукової бібліотеки Харківського університету (їх виявлено поки 19), свідчить про те, що її наукові інтереси формувалися під безпосереднім впливом батька і за сприятливих умов мали оформитися у глибокі наукові дослідження.

Але життя розпорядилося по-своєму. Подальша доля Ольги Дмитрівни перетинається діяльністю двох найбільших українських бібліотек — бібліотеки ім. Короленка і бібліотеки Харківського університету, історія яких найтісніше пов'язана з іменем її батька.

В особистих листках з обліку кадрів Ольга Дмитрівна в графі «основний фах» незмінне вказувала — історик і бібліограф. З цих листків дізнаємось, що 1918 р. вона закінчила у Харкові вищі бібліотечні курси і з 1918 до 1933 р. працювала бібліографом, а пізніше науковим співробітником у Харківській громадській бібліотеці (згодом бібліотека ім. Короленка). На жаль, архів ХДНБК за довоєнний період було знищено і ми не маємо можливості простежити її діяльність. Звіт Харківської громадської бібліотеки за 1917–1918 рр. свідчить, що у 1918 р. О.Д. Багалій «одностайно обирається в члени бібліотеки шляхом відкритого балотування». Згідно зі статутом 1884 р. в бібліотеці існував інститут членства. §5 статуту стверджував, що «всі передшлатники, які внесли повну річну плату, вважаються членами бібліотеки і мають голоси на загальних зборах». Справами бібліотеки керували збори її членів. Всі члени бібліотеки на громадських засадах відповідали за конкретні ділянки роботи. Відомо, що професор Д.І. Багалій відповідав за зв'язки з установами і особами; професор А.П. Кадлубовський — за передплату періодики і архів; професор П.Г. Ріттер завідував нотним відділом. Важко стверджувати, що О.Д. Багалій у перші пореволюційні роки була штатним співробітником бібліотеки. Цілком вірогідно, що з 1920 р. вона працювала там за сумісництвом. Єдине документальне підтвердження її праці в ХДНБК — це лист директора Н. Чепиги від 27 травня 1927 р., згідно з яким О.Д. Багалій-Татарінова, перебуваючи у відрядженні у Франції «має серед інших наукових завдань, ще і завдання ознайомитись з сучасним станом бібліотечної справи на Заході».

Цікаві відомості знаходимо у листуванні професора Олександра Миколайовича Александровського, співробітника рукописного відділу бібліотеки ВУАН⁷, з дружиною Д.І. Багалія Марією Василівною, а також О.Д. Багалій (травень 1928 р.) У листах, що зберігаються в родинному архіві Багалій, професор О.М. Александровський згадує доповідь Ольги Дмитрівни про діяльність Паризької національної бібліотеки, яку вона зробила в академії після повернення з Франції. За його словами Ольга Дмитрівна «дала Сагарді цікавий матеріал у своїй доповіді». Це дає підставу припустити,

що доповідь відбулася у приміщенні Всенародної бібліотеки України (орієнтовно у березні-квітні 1928 р.). Цікаво, що в цьому ж листі О.М. Олександровський, який на початку 1890-х років, перебуваючи у Парижі, працював у Національній бібліотеці, згадує, що «з благословення Сагарди» він підготував статтю «Минуле, сучасне та майбутнє Паризької Національної бібліотеки». Він запропонував Ользі Дмитрівні об'єднати обидва матеріали в колективну працю, на що вона з вдячністю погодилась. Встановити, чи була реалізована ця ідея, нам не вдалося. Можливо, якісь відомості з цього приводу зберігаються в архівах колишньої Всенародної бібліотеки України?

До речі, у списку посадових осіб ХДНБК за 1928–29 рр. О.Д. Багалій позначена як завідувачка відділу «Україніка» — відділу, створеного її батьком за часів керівництва Харківською громадською бібліотекою в якості голови правління.

Після остаточного розгрому багаліївської школи Ольга Дмитрівна опинилась у надзвичайно важкому стані. Втрачено все: колектив однопідприємців, улюблена наукова і викладацька робота, навіть посада в бібліотеці ім. Короленка. Підірвано здоров'я. Все частіше нагадує про себе хвороба серця. З 1935 р. дочка Д.І. Багалія — лаборант на півставки на історичному факультеті університету і на півставки — бібліограф ЦНБ. Але вже з 1939 р. вона — провідний бібліограф університетської бібліотеки. З матеріалів архіву бібліотеки дізнаємось, що вона, як історик за фахом, розробила один з найважливіших розділів систематичного каталогу. На нараді науково-бібліографічного відділу 13 травня 1941 року вона доповідає про досвід систематизації історичної літератури в Ленінській і Державній історичній бібліотеках, який вивчала у відрядженні. Разом з Н.Я. Фрідьєвою, яка була заступником директора з наукової роботи і водночас керувала науково-бібліографічним відділом, вони удосконалювали схему класифікації історичної літератури, залучаючи до цієї роботи вчених університету.

У січні 1941 р. бібліотечна громадськість, Харківський університет і його наукова бібліотека відзначали 25-ліття науково-педагогічної і бібліотечної роботи Надії Яківни Фрідьєвої. У статті, присвяченій цій даті⁸, О.Д. Багалій, говорячи про її внесок у створення системи бібліотечної освіти в Україні (ВУІКО, бібліотечний інститут) і розвиток бібліотекознавства, підкреслює значення її практичної діяльності, відданість своїй справі, людяність. Ця публікація сповіщає нам невідомий

факт з біографії Н.Я. Фрідьєвої. Виявляється, що вона в той час навчалась ще і на заочному відділенні історичного факультету ХДУ. Працюючи в Центральній науковій бібліотеці, Ольга Дмитрівна продовжує роботу над дисертацією, мріючи про її захист. В її особистих планах науково-бібліографічної роботи — створення бібліографічних покажчиків, підготовка виставок літератури до найважливіших дат, велика робота з редагування свого відділу систематичного каталогу. Але планам цим не судилося здійснитися.

Мирну працю перервала війна. Університет евакуйовано. 25 жовтня 1941 р. радянські війська були вимушені залишити місто. Вивезти бібліотеку, з її більше як мільйонним фондом, не було можливості. Університетська бібліотека опиняється на окупованій території. У липні 1941 р. в листі до сина Юрія, який перебував в Монголії у відрядженні, Ольга Дмитрівна пише: «Рідний мій, для мого улюбленого міста настали тривожні дні. Всі співробітники університету звільнені. Мрії про науково-педагогічну роботу розлетілись. Треба сподіватись на краще, тобто на те, що ми переживемо цей жахливий фашистський наліт». Не зважаючи на труднощі, Ольга Дмитрівна завершує влітку 1941 р. дисертацію, яка отримала від академіка В. Пічети і професора М.В. Нечкіної дуже позитивні відгуки. Але захистити її вона вже не змогла.

Восени 1941 р. директором ЦНБ окупаційна влада призначає Оксану Василівну Лінтварьову⁹. Освічена людина (закінчила Сорбонну, вищі бібліотечні курси в Харкові), вона працювала в бібліотеці ім. Салтикова-Щедрина, АН СРСР, у бібліотеці Харківського інституту іноземних мов.

З кінця 1941 р. в платіжних відомостях ЦНБ з'являється прізвище О.Д. Багалій вже в якості заступника директора з наукової роботи. Ці дві, немолоді на той час жінки, в міру своїх сил змогли зберегти в те жахливе лихоліття невеличкий (всього 12 чоловік) колектив бібліотеки, її фонди. З червня 1942 р. в місті починається кампанія з виключення культурних цінностей України, зокрема літератури. Організатором «бібліотечної кампанії» став штаб Альфреда Розенберга, рейхміністра східних областей. Штаб видає розпорядження «З приводу очищення книгозбірень». Очищенню від марксистської, більшовицької і єврейської літератури підлягали всі бібліотеки міста. Але впоратися з цим завданням німецькі спеціальні підрозділи були не в змозі. Розуміючи це, вони залучають до відбору літератури фахівців великих бібліотек, вчених. Створюється

VII. Видатні архівісти України

загальноміська бібліотечна комісія по очищенню бібліотек... До її складу входили І.О. Голоцван — працівник відділу освіти міської управи, професор К.О. Дубаяк, доцент Ю.П. Шевельов, заступник директора ЦНБ О.Д. Багалій, заступник директора бібліотеки ім. В.Г. Короленка О.Н. Кривецька¹⁰. Навряд чи слід говорити про наслідки відмови від роботи в цій комісії. Матеріалів, пов'язаних з діяльністю комісії, не збереглося. У звітній документації бібліотек з'являються показники про відбір літератури, її передачу. Втрати наукової бібліотеки Харківського університету (60 тис. од. зб.) були дуже відчутними, але значно меншими, ніж бібліотеки ім. Короленка. Важливим фактором в подальшому було те, що керівництво ЦНБ організувало роботу таким чином, що в бібліотеці збереглися ретельно складені акти і списки вилучених книг, що дає уявлення про її обсяг, тематику. Безсумнівно, що завдяки професіоналізму, знанню мов, освіченості О.В. Літварьової та О.Д. Багалій вдалося зберегти фонд рукописів, стародруків, цінніших раритетів бібліотеки, що складають гордість її колекції.

Наприкінці вересня 1942 р. Ольга Дмитрівна Багалій трагічно загинула під колесами німецької вантажівки. За бажанням небіжчиці до ЦНБ була передана її бібліотека — 725 примірників книг з історії України, Росії, всесвітньої історії.

Закінчилась війна. До Харкова повернувся син Ольги Дмитрівни Юрій Володимирович Багалій. З 1930 року він носив прізвище діда. Після повернення з Монголії, де з 1941 до 1946 р. він перебував у відрядженні, Юрій Володимирович працював завідувачем кафедри «Електроізоляційна та кабельна техніка» Харківського політехнічного інституту. Живуть і працюють у Харкові нащадки дочки визначного українського історика, які дбайливо зберігають пам'ять і спадщину Д.І. Багалія. Онука Ольги Дмитрівни, що носить ім'я і прізвище бабусі, Ольга Юріївна Багалій, працює редактором бюлетеня «Права людини» харківської правозахисної групи. Лікарем-психіатром стала правнучка Ольги Дмитрівни, Ірина Євгенівна Гончарова. Зі стін кабінету Д.І. Багалія, який гостинно відкритий для всіх, хто цікавиться його життям і науковою спадщиною, дивляться на нас чудові, відкриті, одухотворені обличчя родини Багаліїв.

Менше року працювала в Центральній науковій бібліотеці на окупованій території Ольга Дмитрівна Багалій як заступник її директора. Але цього було досить, щоб ім'я її на довгі десятиліття було викреслено з історії

бібліотеки. Зараз воно повертається в історію двох найбільших вітчизняних бібліотек, які, безумовно, продовжуватимуть пошук матеріалів, пов'язаних з діяльністю О.Д. Багалій.

Науковий доробок історика О.Д. Багалій заслуговує на увагу науковців, бо ім'я її належить Україні.

¹ Отношение Н.И. Костомарова к г. Харькову и Харьковскому университету // Рус. старина. — 1914. — Т. 160 [№12]. — С. 465-480.

² Там само. — С. 477.

³ Багалій-Татарінова О.Д. Допити унтер-офіцерів Чернігівського полку // Декабристи на Україні: 36 праць / ВУАН. — К., 1926. — С. 153-160. — (36. іст.-філол. відділу; №37); Вона ж. Лист О. Перовського до Миколи І-го // Рух декабристів на Україні: Збірник. — Х., 1926. — С. 182-184; Вона ж. Новий документ до біографії Тизенгаузена («Откровение Василия Тизенгаузена, которое желаю утвердить торжественной присягой» // Декабристи на Україні: 36 праць / ВУАН. — К., 1926. — С. 171-172. — (36. іст.-філол. відділу; №37); Вона ж. Солдатські маси в декабристському рухові // Декабристи на Україні: 36 праць / ВУАН. — К., 1926. — С. 18-36. — (36. іст.-філол. відділу; №37); Те саме, окр. відб. — [18 с.]; Вона ж. Учасники повстання Чернігівського полку перед військовим судом у Могильові // Наук. зб. Харк. наук.-дослід. каф. історії укр. культури. — 1926. — Ч. 4: Повстання декабристів на Україні. — С. 171-234. — (В загол. автор: Татарінова-Багалій О.); Вона ж. Нариси з історії військових поселень на Україні: [Військові поселення Аракчеєва, 1817 р.] // Наук. зап. наук.-дослід. каф. історії укр. культури. — 1927. — №6. — С. 131-143; Вона ж. Нариси з історії військових поселень на Україні: [Казенні обивателі Зміївського та Вовчанського повітів Слобід. України 1817-1818 pp.] // Наук. зб. Харк. наук.-дослід. каф. історії укр. культури. — 1927. — №5. — С. 93-153; Вона ж. Нариси з історії військових поселень на Україні: [Побозькі козаки, 1817 р.] // Ювілейний зб. на пошану Дмитра Івановича Багалія з нагоди сімдесятої річниці життя та п'ятидесяти років наукової діяльності. — К., 1927. — С. 849-865. — (В заголовці автор: Татарінова-Багалій О.Д.)

⁴ Французские дипломаты и публицисты о русских и украинских военных поселениях первой половины XIX столетия // Наук. зап. наук.-дослід. каф. історії европ. культури. — 1929. — Вип. 3. — С. 113-132.

⁵ Багалій Д., Багалій-Татарінова О.Д. Справа декабриста І.Ф. Шимкова // Декабристи на Україні: 36. іст.-філол. відділу / ВУАН. — К., 1930. — С. 143-154.

⁶ З посмертних праць акад. Д.І. Багалія: (Самокритичний огляд наук. продукції) / Публ. та від упорядника О.Д. Багалій // Арх. Рад. України. — 1932. — №4-5. — С. 376.

⁷ Александровский Александр Николаевич // Наука и научные работники СССР. — Л., 1928. — Ч. 6. — С. 7.

⁸ 25 років науково-бібліотечної роботи: [Н.Я. Фридьєва] // Соц. Харківщина. — 1947. — 17 січ.

⁹ Держархів Харківської обл., ф. 2982, оп. 3, спр. 6.

¹⁰ Бібліотечні фонди Харкова в роки Другої світової війни. — К., 1997. — Вип. 2. — С. 10.